

Štěpán Jurajda: Zásadní reforma české vědy je na cestě do pekel

Pokusy o reformu zdravotnictví a penzí zůstaly nedotažené. Odcházející vládě se však podařilo prosadit reformu významnou a radikální, i když méně viditelnou. Jde o veřejné financování vědy a podporu inovací.

Bohužel - jsem přesvědčen, že reforma bude mít negativní dopady na všechny vědecké obory. Nejprve vysvětlím, proč se to stane, a potom, jak k reformnímu přehmatu mohlo dojít.

"Účetnictví" ano, ale...

Nové zákony, nedávno podepsané prezidentem, od základu mění způsob, kterým bude stát financovat vysoké školy a výzkumné ústavy. Reforma si klade za cíl přiškrtit dlouhodobé a rozsáhlé utrácení peněz daňových poplatníků za nekvalitní výzkum a peníze nasměrovat tam, kde výzkum světové úrovně dělat umí. Obávám se, že tyto cíle nebudou naplněny.

Stát bude odteď rozdělovat peníze na základě jednoduchého "účetnictví" vědecké produkce. Spočítá si, kolik článků, knih či patentů tuzemští vědci vytvořili, a podle toho mezi ně trojčlenkou rozdělí přibližně deset miliard korun ročně.

Na první pohled jde o skvělou myšlenku. "Tvrdá data" o vědecké produkci nabízejí možnost zlepšit současný stav, kdy peníze rozdělují mnohdy nejasným způsobem domácí hodnotící komise a kdy peníze na vědu ve velkém získávají i pracoviště, která se vědecké práci vlastně vůbec nevěnují. Příklon k využití "účetních" měřítek vědecké produkce je navíc v souladu s trendem patrným v řadě vědecky i ekonomicky vyspělých států.

Čertovo kopyto se ale opět skrývá v detailu.

...měří hrušky s jablky

Světové renomované agentury hodnotící vědeckou práci totiž používají "účetní" měřítka pro srovnání vědců uvnitř určitého mezinárodně srovnatelného oboru, například chemie či ekonomie.

Použití "účetních" měřítek pro srovnávání různých oborů navzájem je ale už problematické. Historici píšou knihy, ekonomové články, informatici publikují ve sbornících. Experimentální fyzici publikují článků (měření) hodně, teoretici málo.

Má deset chemických studií větší, nebo menší hodnotu než dvě knihy o historii českého jazyka? Nebo jeden výrobní patent? Je to jako srovnávat počty hrušek, jablek a brambor bez znalosti cen za kilo. A česká reforma bohužel nezavádí systém, který by srovnával domácí pracoviště uvnitř jednotlivých oborů se zahraničím.

Naopak: otevírá prostor pro totální válku mezi domácími vědními obory navzájem. Domácí historici se budou s chemiky a inovačními firmami přetahovat o státní peníze pomocí počtu jablek, hrušek a brambor.

Kus jako kus

Jádro problému je v tom, že nový systém proplatí každý "kus" vědeckého výstupu (knihu, software, prototyp), jenž splní formální kritéria.

Například každá aspoň stostránková kniha vydaná v aspoň 200 kusech, každý software, ať jde o několik řádků nebo nový operační systém, bude odměněn stovkami tisíc korun. Člověk nepotřebuje doktorát, aby

pochoopil, že budeme zaplaveni výsledky výzkumu nízké kvality, vyráběnými jako Baťovy cvičky. Třeba v sociálních vědách sebereme každý jen trochu použitelný text a vydáme ho jako knihu. Podobně budou postupovat inovátoři u svých prototypů, softwarů a metodik.

Ve většině oborů je o tolik snazší vyrábět pseudovýstupy než vědecké práce, že se pod tlakem reformy prostě nevyplatí dělat vědu. A to ani těm, kteří to umějí.

Ještě než novelu podepsal prezident, začali mnozí šéfové kateder a ústavů tento typ výroby připravovat. Je totiž jasné, že pracoviště, které zaspí, bude ostatními převálcováno. Vědci se chovají ekonomicky - stejně jako podnikatelé, kteří se přizpůsobí podmínkám státních dotací, nebo zaměstnanci ve firmě s bláznivým motivačním systémem.

Převrat vzniklý na koleně

Na kontrolu kvality proplácených výstupů se v reformě vůbec nepamatuje a nikdo nezávislý ji ani nemá finanční důvod dělat. Pokud by například Akademie věd odmítla svým vědcům hradit pseudovýstupy, které jí stát proplatí, bude mít těchto "brambor" napřesrok méně a stát jí odebere část peněz.

Pseudovýstupů bude navíc za chvíli tolik, že na kvalitní vědu zbude peněz méně. A bude těžké to v budoucnu změnit - příjemci velkých částek budou své zdroje tvrdě hájit. Situace po reformě tak bude horší, pravděpodobně mnohonásobně horší než současná.

Jak mohlo k takovému přehmatu dojít? Reformu vytváří Rada vlády pro výzkum a vývoj - malý orgán bez vlastních financí a s minimálními kompetencemi. Střetává a navzájem se v ní neutralizuje několik zájmových skupin. Systémové změny v rozdělování deseti miliard se pak dělají na koleně a nevycházejí z expertiz odborníků ze zahraničí, kde duchem podobné, ale detailem zásadně odlišné reformy probíhají. Většina diskusí se vede o detailech jedné části systému (jde o tzv. impaktované časopisy) a meze pseudovýstupům se nekladou. Reforma je vedena fundamentálním přesvědčením, že i jednoduché a zkrácené využití "účetních" počtů bude lepší než současný systém.

Toto skupinové myšlení úspěšně odolává i argumentům, které se někteří z vědeckých pracovníků CERGE-EI snaží minimálně od léta 2007 autorům nabídnout.

Pišme jako poslanec Wolf

Bohužel nemám čas naše návrhy vysvětlovat, měl bych raději napsat nějakou knihu. Přeložím a shrnu nějaký výzkum ze zahraničí, o kterém toho ani nemusím moc vědět, nebo napíšu nějaké povídky o EU. Či studii a la poslanec Wolf. Víím jen, že má kniha bude mít 100 stran a že ji před proplácením nikdo prohlížet nebude. Možná letos stihnu dvě či tři.

Napsat a publikovat skutečný vědecký článek s nějakou novinkou v mém oboru by mi zabralo řádově více času a za knihu je stejně víc peněz. Navíc ostatní jsou s pseudovýstupy už určitě napřed, tak promiňte, musím běžet.

Autor působí na CERGE-EI, společném pracovišti Univerzity Karlovy a Akademie věd, a pravidelně publikuje v zahraničních prestižních časopisech svého oboru.

Autor/ři: Štěpán Jurajda